

KONEC SKRIVNOSTI O NE-GNEZDENJU HUDOURNIKOV *Apus apus* V LJUBLJANI?The end of the non-breeding mystery of Swifts *Apus apus* in Ljubljana (Slovenia)?

PETER TRONTELJ

Oddelek za biologijo Biotehniške fakultete – Univerza v Ljubljani, p.p. 2995, SI-1001 Ljubljana,

e-mail: peter.trontelj@uni-lj.si

## 1. Uvod

V Evropi velja hudournik *Apus apus* za povsod pričujočega gnezdilca človeških naselij, od vasi do vele mest (HAGEMEIJER & BLAIR 1997). V 11 avifavnah in atlasih iz alpskega in srednjeevropskega prostora nisem zasledil, da hudournik v kakšnem večjem mestu ne bi gnezdil. Avtorji so nesklajeno distribucijo posebej komentirali in jo navadno razlagali s preveliko nadmorsko višino ali s pomanjkanjem gnezdišč (zgradb). Zato smo lahko upravičeno presenečeni, če hudournikov v velikem mestu ni, čeprav so v njem vsi tipi zgradb, ki si jih človek lahko predstavlja kot hudournikovo gnezdišče: cerkveni zvoniki, srednjeveško mestno jedro, grad z obzidjem, tovarne in druge stavbe, od najmodernejših do razpadajočih. Tako smo se ljubljanski ornitologi pogosto spraševali, zakaj hudournik ne gnezdi v slovenski prestolnici. Da hudournikov v ljubljanski mestni podobi ni, sem posebej opazil leta 1981, ko sem se vrnil z enoletnega bivanja v Berlinu. Hudournik je veljal za najpogostejšo gnezdilko takrat še Zahodnega Berlina. Na nenavadno distribucijsko vrzel, ki od večjih slovenskih mest zajema še Celje in Novo mesto, je opozoril GEISTER (1995): "Njegova razširjenost je izredno zanimiva, saj je jasno osredotočena na zahodno in severovzhodno Slovenijo. V osrednji Sloveniji je razširjenost precej zrahljana, v jugovzhodnem koncu dežele pa sta le dve najmanjši piki ... Takšna distribucija je res nenavadna in težko razložljiva". Hudourniki se na selitvi ne izogibajo Ljubljani. Manjše preletne jate sem redno opazoval spomladi in pozno poleti. Tako običajne so, da si njihovega pojavljanja nisem beležil. Ljubljani najbližje domnevno gnezdišče je bilo leta 1976 v Tomačevem, tako rekoč na severnem mestnem obrobju (ŠERE 1982). Drugo, sedaj že opuščeno bližnje gnezdišče leži na robu ljubljanskega barja, v zvoniku cerkve na Igu. Z novim tisočletjem so očitno prišli drugi časi tudi za hudournike v slovenski prestolnici.

## 2. Gnezditvena opazovanja

Na hudournike sem prvič postal bolj pozoren maja in

junija leta 2000 pri popisih gnezdečih kavk *Corvus monedula*. Dne 14.5.2000 sem štiri ptice opazoval na Hafnerjevi ulici v Šentvidu (severozahodni del Ljubljane). Vedle so se kot hudourniki v gnezdiščih. V skupini so v hitrem nizkem letu obkrožale stanovanjski blok in se pri tem oglašale. Morebitnih naletov na gnezdo ali približevanj zgradbi nisem opazil. V zraku so bile ves čas skupaj z mestnimi lastovkami *Delichon urbica*, ki v večjem številu gnezdiijo na omenjenem stanovanjskem bloku. Ob naslednjih popisih v juniju hudournikov tu nisem več opazil. Drugič sem opazil hudournike 4.6.2000 pri visoki stanovanjski stolpnici ob Celovski cesti blizu križišča s severno obvoznico, prav tako v severozahodnem delu Ljubljane. Bili so štirje, v družbi z mestnimi lastovkami. In tudi tu ob naslednjih obiskih hudournikov nisem več opazil.

## 2.1. Prvo gnezdišče

Leta 2001 sem dva gnezditveno sumljiva hudournika prvič opazoval 20.5. ob stanovanjskem bloku na Celovski cesti, nedaleč od mesta drugega opazovanja v prejšnjem letu. Ptici sta izmenično priletavali pod skromen nadstrešek. Ker sta ves čas obiskovali in zapuščali isto mesto, sem sklepal, da gre za par z gnezdom. Z daljnogledom sem natančno pregledal tisti del stavbe, a primerne špranje ali luknje nisem opazil. Pač pa je bilo pod nadstreškom nekaj gnezd mestnih lastovk. Ptici sta priletavali natanko na eno izmed teh gnezd. Če izključimo možnost, da je bila neposredno nad gnezdom kakšna skrita odprtina, sta morali gnezditi v gnezdu mestne lastovke. Ob naslednjih obiskih v juniju sem ob bloku z gnezdom vsakič opazil do tri hudournike.

## 2.2. Drugo gnezdišče

Dne 25.6.2001 sem opazil skupino približno petih hudournikov v letu skupaj z mestnimi lastovkami v Šentvidu, blizu kraja prvega opazovanja v letu 2000. Ptice sem z daljnogledom in kolesom spremljal do poslopja škofijskega zavoda sv. Stanislava. Pod strešnim robom severozahodnega notranjega kota

poslopja, nad prostori televizijske postaje TV3, me je presenetilo zelo pestro gnezditveno dogajanje. Sicer obnovljena stavba je tu še v čudovito slabem stanju, z luknjami, ki so jih obiskovali najmanj štirje pari kavk *Coleus monedula*. Ob strešnem robu je bilo razporejenih kakih 20 gnezd mestnih lastovk. Hudourniki, do 8 sem jih videl hkrati v zraku, so se spreletavali nad poslopjem in ob strešnem robu. V času četrturnega opazovanja nisem opazil, da bi kateri od hudournikov priletel v gnezdo ali ga zapustil. Lukenj in špranj je bilo dovolj, zato sem bil pozoren tako nanje kot na gnezda lastovk. Posamezni hudourniki so se nekajkrat približali luknji na vsega nekaj centimetrov. Bolj neposrednega namiga o gnezdenju nisem mogel dobiti. Kljub temu je malo verjetno, da vsaj nekatere od opazovanih ptic na tem mestu ne bi gnezdile. Tako sklepam po stalnem obletavanju določenih predelov zgradbe in po datumu opazovanja, ki je že krepko v drugi polovici gnezditvenega ciklusa hudournikov na jugu srednje Evrope (GLUTZ VON BLOTZHEIM & BAUER 1994). Gnezditvenega uspeha in nadaljnje usode kolonije nisem mogel preverjati zaradi daljšega potovanja v tujino.

### 2.3. Tretje gnezdišče

O podobnih gnezditveno sumljivih opažanjih hudournikov na Glinškovi in Bratovševi ploščadi (sever Ljubljane) mi je pripovedoval Peter Černe. Približno od leta 1999 dalje je vsako leto opazoval po nekaj ptic (ne več kot dva para), ki so v družbi mestnih lastovk obletavale vrhnje dele stanovanjskih stolpnic. Po njihovem stalnem spomladanskem in poletnem pojavljanju je sklepal, da so tam gnezdile.

### 3. Diskusija

Najkasneje od leta 1999 dalje je hudournik možna gnezdilka v največjem slovenskem mestu. Opazovanja hudournikov v Ljubljani v gnezditvenem obdobju leta 2001 lahko interpretiramo kot potrjeno gnezditev (koda C 13) po metodologiji evropskega ornitološkega atlasa. Dolgi ugibanj, ali Ljubljana hudournikom res ne zagotavlja ustreznih ekoloških razmer in gnezdišč, je torej konec. GEISTER (1995) ugotavlja, da ima osrednjeslovenska distribucijska vrzel zgodovinsko osnovo, saj obstaja že najmanj od srede 19. stoletja. Odprto ostaja vprašanje, zakaj je hudourniki tako dolgo niso zapolnili. Literatura omenja zlasti štiri dejavnike, ki omejujejo razširjenost ali številčnost na zgradbah gnezdečih hudournikov: (1) obilne padavine in pomanjkanje hrane, npr. na zahodnih obalah Irske,

Škotske in severne Evrope; (2) moderno arhitekturo nekaterih urbanih središč (GLUTZ VON BLOTZHEIM & BAUER 1994); (3) visoko nadmorsko višino v Alpah; (4) obsežne, intenzivne agrikulturne površine brez mestnih naselij (DVORAK *et al.* 1993). Na razširjenost in gostoto gnezdečih hudournikov ugodno vpliva bližina voda, nad katerimi letajo številne žuželke (SCHUSTER *et al.* 1983, GLUTZ VON BLOTZHEIM & BAUER 1994). V središču Dunaja npr. gnezdiijo hudourniki le na stavbah vzdolž Donave (DVORAK *et al.* 1993). Gledano skozi človeške oči, Ljubljana s svojim starim mestnim jedrom in Ljubljanico zagotavlja hudournikom tako rekoč idealne razmere za gnezdenje. Podobno velja za Celje in Novo mesto, kjer, kot omenjeno v uvodu, hudournik prav tako ne gnezdi. Klasični ekološki dejavniki torej skoraj zagotovo niso omejevali naselitve.

Druge razlaga bi lahko bila biogeografske narave. Ptice na robu svojega areala ne zasedejo vedno vseh primernih gnezdišč, in tudi navidez idealne habitate naseljujejo le v nizki gostoti. Vendar Slovenija ne leži na robu hudournikovega areala. Naseljuje jo z visoko rastrsko frekvenco 52,5 % (GEISTER 1995). Torej ne gre za splošno, geografsko povzročeno redkost. Sodeč po istem viru je v obsežnem jugozahodnem in severovzhodnem delu Slovenije njegova razširjenost povsem sklenjena. Vmes leži nekaj deset kilometrov široka vrzel. Glede na visoko mobilnost teh ptic je malo verjetno, da bi mesta v vrzeli ležala zunaj njihovega dosega. Odgovor na vprašanje, zakaj je hudourniki ne zapolnijo, bo po mojem mnenju prinesel čas. Domnevam namreč, da kolonizacija sinantropnih gnezdišč v Sloveniji še ni zaključena. Hudourniki so bili v srednji Evropi še v 19. stoletju v veliki meri gnezdilci drevesnih dupel, medtem ko so danes taka gnezdišča izjemno redka (KLAFS & STÜBS 1987). Po drugi strani izhajajo na stavbah gnezdeči hudourniki iz populacij skalnih gnezdilcev (KOSKIMES 1956), ki so znane v glavnem iz sredozemskega prostora. Torej je v preteklosti v srednji Evropi potekala kolonizacija človeških naselij hkrati z umikom iz gozdnih habitatov. Kako je bilo v Sloveniji z gozdnimi gnezdilci, ne vemo. Sedanja razširjenost kaže, da kolonizacija sinantropnih gnezdišč poteka iz dveh smeri: iz severovzhoda in jugozahoda. Z izrazom 'kolonizacija' ne mislim nujno zveznega, sledljivega procesa, pač pa tudi naseljevanje v valovih, ki jih lahko ločijo daljša obdobja mirovanja. Počasno napredovanje je skladno z visoko filopatijo hudournikov (GLUTZ VON BLOTZHEIM & BAUER 1994). Pri ljubljanskih gnezditvah gre očitno za novo naselitev. Začela se je zadržano na severnem mestnem obrobju. Pionirskega značaja ji ne moremo pripisati,

saj so se hudourniki v vseh primerih priselili v aktivne kolonije mestnih lastovk. O tem govori tudi dokaj nenavadna izbira gnezdišča v gnezdu mestne lastovke, ki jo GLUTZ VON BLOTZHEIM & BAUER (1994) za srednjo Evropo označujeta kot priložnostno.

Hipoteza potekajoče kolonizacije oz. sinantropizacije ima vzporednice pri nekaterih drugih sinantropnih vrstah, predvsem pri mestni lastovki. Ta ptica se je v Ljubljani uveljavila kot pogosta gnezdilka šele v preteklem poldrugem desetletju. Prve gnezditve je Dare Šere zabeležil ob koncu 70. let prejšnjega stoletja na Glinškovi ploščadi – na istem mestu so dvajset let kasneje začeli gnezditi prvi ljubljanski hudourniki. Nekaj let po naselitvi Glinškove ploščadi so mestne lastovke osnovala skromno kolonijo na pivovarni Union. V tistem času sem manjše število gnezd našel še na stanovanjskih blokih pri tržnici Moste. Danes je v Ljubljani več velikih kolonij, večinoma v blokovskih naseljih in na industrijskih objektih. Postopna sinantropna kolonizacija mestne lastovke iz severovzhodne smeri je potekala prek mariborskega okoliša ob koncu 19. stoletja (REISER 1925) in Savinjske doline v prvi polovici 20. stoletja (DOLINAR 1951). Druga, v srednji in zahodni Evropi že dolgo sinantropna vrsta, ki to pri nas šele postaja, je mlinarček *Sylvia curruca*. Njegovo prvo gnezdenje v Ljubljani so potrdili leta 1989 (ČERNE 1991). Sedaj je mlinarček običajna gnezdilka vrtov v Ljubljani in nekaterih drugih naseljih v Ljubljanski kotlini (avtorjeva opažanja). Sledeč vzorcu bi se mu lahko kmalu pridružila siva pevka *Prunella modularis*.

Morebitno nadaljnje širjenje hudournika po slovenskih mestih bi bilo smiselno natančno spremljati še naprej. Ljubljanski primer nas uči, da so nam kolonije mestnih lastovk lahko v pomoč pri odkrivanju dokaj neopaznih posameznih novo priseljenih parov.

**Zahvala:** Daretu Šeretu se zahvaljujem za uporabne nasvete in zanimivo diskusijo. Petru Černetu se zahvaljujem za podatke o hudournikih na Glinškovi in Bratovševi ploščadi.

### Povzetek

V Ljubljani in drugih večjih mestih osrednje Slovenije hudournik *Apus apus* ni bil znan kot gnezdilec. To je presenetljivo, saj po podatkih iz literature gnezdi skoraj v vseh srednjeevropskih mestih in naseljih s primerno nadmorsko višino, hkrati pa je pogost gnezdilec SV in JZ Slovenije. V letih 1999-2001 je bilo odkrito in potrjeno gnezdenje hudournikov na treh mestih v Ljubljani. Vsa gnezdišča so v aktivnih

kolonijah mestnih lastovk *Delichon urbica*. Eno hudournikovo gnezdo je bilo v gnezdu mestne lastovke. Dejstva, da hudournika tako dolgo ni bilo med gnezdilci Ljubljane, torej ne moremo razložiti z neustreznimi ekološkimi razmerami. Bolj verjetna je hipoteza, da sinantropna kolonizacija osrednje Slovenije še vedno poteka. Ta hipoteza ima vzporednice pri nekaterih drugih sinantropnih vrstah, predvsem pri mestni lastovki, ki je Ljubljano kolonizirala dve desetletji pred hudournikom.

### Summary

Until recently, Swifts *Apus apus* had not been known to breed in Ljubljana and other larger towns in central Slovenia. This is surprising in the light of the often cited omnipresence of breeding Swifts in human settlements in Europe. Furthermore, Swifts are common breeding birds in SW in NE Slovenia. In the years 1999-2001, three breeding sites were discovered in Ljubljana, all in active House Martin *Delichon urbica* colonies. One nest was found in a House Martin's nest. The long period of non-breeding of Swifts in Ljubljana thus cannot be explained by unfavourable ecological conditions. It is more likely that the synanthropic colonization of central Slovenia is a process that has not ended as yet. This hypothesis is supported by similar patterns observed in some other synanthropic species, primarily House Martin, which colonized Ljubljana only two decades prior to the Swift.

### Literatura

- ČERNE, P. (1991): Mlinarček *Sylvia curruca*. *Acrocephalus* 12 (48): 92.
- DOLINAR, I. (1951): Ptici v območju Savinjske doline pred 45 leti in danes. *Lovca* 35: 215.
- DVORAK, M., A. RANNER & H.-M. BERG (Eds.) (1993): *Atlas der Brutvögel Österreichs*. Umweltbundesamt, Wien.
- GEISTER, I. (1995): *Ornitološki atlas Slovenije*. DZS, Ljubljana.
- GLUTZ VON BLOTZHEIM, U.N. & K.M. BAUER (1994): *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*, Band 9, 2. Aufl. Aula-Verlag, Wiesbaden.
- HAGEMEIJER, W.J.M. & M.J. BLAIR (Eds.) (1997): *The EBCC atlas of European breeding birds: their distribution and abundance*. T & AD Poyser, London.
- KLAFS, G. & J. STÜBS (1987): *Die Vogelwelt Mecklenburgs*. Aula-Verlag, Wiesbaden.
- KOSKIMES, J. (1956): Zur Charakteristik und Geschichte der Nistökologischen Divergenz beim Mauersegler in Nordeuropa. *Ornis Fennica* 33: 77-96.
- REISER, O. (1925): *Die Vögel von Marburg an der Drau*. Naturwissenschaftlicher Verein Steiermark, Graz.

SCHUSTER *et al.* (1983): Die Vögel des Bodenseegebietes.  
Ornithologische Arbeitsgemeinschaft Bodensee. DBV  
Landesverband Baden-Württemberg, Stuttgart.

ŠERE, D. (1982): Ptici Stožic pri Ljubljani, 1972-1982 –  
favnistični pregled, obročkanje in najdbe. *Acrocephalus*  
3 (13-14): 1-61.

Prispelo / Arrived: 20.10.2001

Sprejeto / Accepted: 1.3.2002